

Мищун В.В.,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Західноукраїнського національного університету

ПРОБЛЕМАТИКА ДОКАЗУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВІЙНОЮ, В НАЦІОНАЛЬНИХ СУДАХ УКРАЇНИ

Збройна агресія Росії проти України поставила перед вітчизняною правовою системою запитання, відповіді на які раніше були зазвичай виключно теоретичними. Одне з найгостріших — яким чином надати людині судовий захист, якщо війна завдала не лише матеріальних втрат, а й глибокої психологічної травми, яку неможливо виміряти у грошовому еквіваленті у звичному розумінні. Моральна шкода, завдана воєнними діями — це особлива, якісно відмінна від цивільних деліктів мирного часу правова категорія, і саме це робить її доказування настільки складним завданням для українських судів.

Запитання про те, як виміряти чужий біль, не є новим для правової науки — але ніколи раніше вітчизняна судова система не стикалася з ним у таких масштабах і за таких трагічних обставин. Після 24 лютого 2022 року до національних судів почали подавати позови, в яких пережиті людьми втрати — загибель близьких, руйнування житла, вимушене переселення та психологічні травми від постійних обстрілів — оцінювалися у грошовому еквіваленті. Парадокс правової ситуації полягає в тому, що чинний інструментарій цивільного судочинства формувався без урахування реалій масштабного збройного конфлікту і, відповідно, виявився функціонально не готовим до таких викликів.

Відомо, що стаття 23 Цивільного кодексу України окреслює моральну шкоду як втрату немайнового характеру, що виражається у фізичних або моральних стражданнях. Однак ця лаконічна формула залишає суддям надто широкий простір для розсуду — простір, у якому нині часто панує не право, а інтуїція.

Аналіз судової практики свідчить, що розподіл тягаря доказування у справах про моральну шкоду залишається непослідовним. Як зазначено в узагальненні Верховного Суду, позивач зобов'язаний довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок, тоді як відповідач — відсутність протиправності та вини. При цьому відшкодування без чіткого критеріального апарату перетворюється на юридичну фікцію [4]. Ця теза в умовах воєнного часу стає ще більш актуальною: якщо мирного часу суди хоча б могли спиратися на медичну документацію та психологічні висновки, то сьогодні навіть ці звичні докази часто фізично недосяжні.

Верховний Суд у справах, пов'язаних зі збройною агресією, неодноразово підкреслював, що відшкодування моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації, у повному обсязі покладається на державу-агресора, однак у судовій практиці підхід із перенесенням тягаря доказування на заподіювача залишається нереалізованим [2].

Відтак, досліджуючи питання доказування моральної шкоди, завданої війною, варто відзначити що перша і, мабуть, найбільш системна вада —

відсутність нормативно визначеного стандарту доказування моральної шкоди у справах, що виникають із воєнних дій. Цивільний процесуальний кодекс України закріплює загальне правило розподілу тягаря доказування (ст. 81 ЦПК), але не передбачає жодних спеціальних норм для деліктів, вчинених у ході збройного конфлікту.

Друга проблема носить суб'єктно-процесуальний характер. Питання про належного відповідача залишається відкритим: українські суди отримують позови одночасно до держави Україна (за нібито неналежний захист), до Російської Федерації як держави-агресора та до конкретних фізичних осіб — виконавців злочинів. Варто додати, що ухвалення Верховною Радою України Закону «Про основи національного спротиву» та постанова Кабінету Міністрів № 326 від 18.03.2022 р. лише окреслили загальний реєстровий механізм фіксації шкоди, не врегулювавши питання процесуального статусу іноземної держави у внутрішньому судочинстві.

Окремо слід наголосити на проблемі доказового вакууму. В умовах бойових дій значна частина доказів або знищена фізично (архіви, медичні картки), або недосяжна (свідки перебувають за кордоном), або ніколи не існувала у звичній формі — адже в розбомбленому місті ніхто не видає довідок про пережитий жах. Чинний ЦПК України допускає, зокрема, відеоконференц-зв'язок при допиті свідків (ст. 212 ЦПК України), однак правозастосовна практика використання цих можливостей залишається вкрай неоднозначною.

Четвертий аспект — суперечність між нормами вітчизняного цивільного права та зобов'язаннями України за міжнародним гуманітарним правом. Ратифікувавши Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, Україна визнала право жертв збройних конфліктів на відшкодування. Як слушно зазначає С. С. Шрамко, механізм імплементації цих норм у процесуальну площину внутрішнього судочинства так і не було вироблено — суди загальної юрисдикції продовжують оперувати виключно нормами ЦК та ЦПК, ігноруючи міжнародно-правовий вимір справи [1].

З огляду на вищесказане, варто відзначити, що сукупність виявлених проблем свідчить про системну неготовність вітчизняного цивільного судочинства до опрацювання масиву справ про відшкодування моральної шкоди, що виникла внаслідок збройної агресії.

З метою подолання зазначених прогалин видається доцільним: закріпити на законодавчому рівні спрощений (знижений) стандарт доказування моральної шкоди для осіб, постраждалих внаслідок воєнних дій, за аналогією із підходами, відомими праву ЄС; розширити перелік допустимих доказів, прямо передбачивши у ЦПК можливість використання цифрових носіїв, геолокаційних даних, матеріалів відкритих розслідувань та свідчень, зафіксованих міжнародними правозахисними організаціями.

Отож, доказування моральної шкоди, завданої війною, виявило істотні прогалини у національному цивільному судочинстві, яке не адаптоване до умов збройного конфлікту. Відсутність спеціального стандарту доказування, доказовий вакуум та невизначеність належного відповідача ускладнюють ефективний судовий захист.

Наслідком цього є нестабільна судова практика та надмірна дискреція судів при оцінці моральної шкоди. Вирішення проблеми потребує

законодавчого запровадження спрощеного стандарту доказування, розширення допустимих доказів і узгодження національного права з міжнародними стандартами захисту жертв збройних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 371–376. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312336> (дата звернення: 12.04.2025).

2. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України: практика Верховного Суду (цивільна та господарська юрисдикції). Верховний Суд України. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_vidshkod_shkodi_agresia.pdf (дата звернення: 07.04.2025).

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 326. *Офіційний вісник України.* 2022. № 25. Ст. 1304.

4. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди. Верховний Суд України. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.04.2025).

УДК 347.7

Юзвик І. С.
аспірантка,
Західноукраїнський національний університет

ЗМІСТ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВ АВТОРА ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ США «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО» (1976 РОКУ)

Закон Сполучених Штатів Америки «Про авторське право» 1976 року на даний момент надає в статті 106 [1] автору шість виключних прав на твір. Найважливішою відмінністю від українського законодавства є можливість відчуження кожного з цих прав незалежно від інших, що зазначено в статті 201 цього Закону [2]. Така конструкція багато в чому зручніша, оскільки дозволяє автору передавати іншим особам лише ті права на твір, у яких вони зацікавлені, не позбавляючись при цьому всієї сукупності інших прав. Однак за такого підходу важливим завданням стає таке законодавче закріплення виключних прав, яке охоплювало б максимально можливу кількість можливих способів використання твору, оскільки невдале закріплення може призвести до